

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гарбовский Н.* Теория перевода. – Москва: Изд-во Московского университета, 2004. – 544 с.
2. *Колесса Ф.* Про вагу наукових дослідів над усною словесною творчістю // *Колесса Ф.* Фольклористичні праці. – Київ: Наукова думка, 1970. – 414 с.
3. *Мицько І.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – Київ: Наукова думка, 1990. – 190 с.
4. *Радишевський Р.* Передмова // *Пісні маминого серця.* Пісенник / упор. Р. П. Радишевського. – Київ: ВЦ “Просвіта”, 2006. – С. 3–6.
5. *Смотринский М.* Тренос / пер. із старопол. та передмова Р. Радишевського. – Київ: Талком, 2015. – 557 с.
6. *Słownik języka polskiego / Red. W. Doroszewski.* – Warszawa: PAN, 1967. – 1486 s.

Отримано 31 січня 2018 р.

м. Київ

Ростислав Радишевський

УДК 821.161.2.09(081)

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У РОМАНІ “СУЗІР’Я ЛЕБЕДЯ” ЮРІЯ КОСАЧА

Роман “Сузір’я лебедя” Юрія Косача досліджено крізь дискурсивне осягнення пошуків письменника та художньо-естетичних чинників національної ідентичності, що стали рушійною силою українського філософського мислення та формування національного менталітету. Визначення філософсько-світоглядних засад творчості Ю. Косача та естетико-мистецького змісту національних ідей, сформульованих митцем, дозволили виокремити індивідуально-авторську концепцію національної ідентичності, що постала на засадах романтичної свідомості, а також визначити місце роману у філософсько-культурному контексті ХХ століття.

Ключові слова: національна ідентичність, національна культура, романтизм, національна свідомість, національний ідеал.

Rostyslav Radyshevskiy. Ukrainian National Identity in Novel “Constellation of Cygnus” (“Suzirya Lebedia”) by Yuriy Kosach

The novel “Constellation of Cygnus” (“Suzirya Lebedia”) by Yuriy Kosach is interpreted through discursive comprehension of the writer’s searches, as well as artistic and aesthetic factors of national identity, which became the driving force of Ukrainian philosophical thought and formation of national mentality. Identifying the philosophical and ideological basis of Yuriy Kosach’s creative work and the aesthetic contents of national ideas formulated by the artist, one may outline the special author’s concept of the national identity, based on romantic consciousness, and determine the place of the novel in the philosophical and cultural context of the 20th century.

The novel “Constellation of Cygnus” turns into a certain family saga of one Ukrainian Cossack noble family of the Roslavets (the Drahomanovs-Kosaches), in which the main values, goals and tasks of past, present and future life of Ukrainian people are described by means of literary symbols. This novel is not only a record of collective memory, it acquires a programmatic character defining and determining the very way of seeing certain phenomena of the historical, social, political, cultural and moral life of the Ukrainian nation. Consequently, the interpretation of its key symbols may be significant while reconstructing the cultural heritage as a part of Ukrainian national identity. The further formation of the Ukrainian nation in the 20th century involved modelling of a new national identity oriented towards the realization of a cultural potential. Yuriy Kosach’s historiosophical conception based on the idea of orientation towards Europe was coherent with needs of modernizing the national literary and aesthetic consciousness in response to Soviet policy of making the Ukrainian literature provincial and colonially dependent. Thus Yuriy Kosach tried to modernize Ukrainian national ideal in its content and aesthetics interpreting it in the context of European cultural tradition.

Keywords: national identity, national culture, romanticism, national consciousness, national ideal, national mentality.

В українській культурі серед великого кола митців, які найяскравіше й найорганічніше виразили національний образ світу, важливе місце належить Юрієві Косачу (1908 – 1990), талановитому прозаїкові та есеїстові, одному з активних організаторів мистецького життя повоєнної еміграції. Його роман “Сузір’я лебедя” набув функції своєрідної родинної саги українського козацько-

шляхетського роду Рославців (Драгоманових – Косачів), у якому засобами художньої символіки опредметнено основні смисли, цінності, цілі й завдання життя українського народу в його минулому, сучасному та майбутньому. Цей роман не тільки є скарбницею колективної пам'яті, а й набуває програмового характеру: визначає й визначатиме сам спосіб бачення колективною національною свідомістю тих чи тих явищ історичного, соціально-політичного, культурного й морального буття української нації. Отже, інтерпретація основних художніх символів – один із головних об'єктів аналізу з метою реконструкції культурної спадщини як частини української національної ідентичності.

На ранньому етапі духовного та творчого розвитку Ю. Косач, видатний представник славетного роду Драгоманових – Косачів, виявляв великий інтерес до свого родоводу, до культурної традиції та до національної старовини, що дало можливість тісно зв'язати минулі часи із сьогоденням і в “минувшині знайти моральну опору, правну підставу й сили для обстоювання своїх громадських і національних ідеалів” [1, 11]. У кожному історичному контексті національної культури спостерігається власна філософська парадигма, концепти якої виокремлюються у процесі її екзистенційного становлення. Історіософська концепція Ю. Косача, основу якої становила ідея орієнтування на Європу, була суголосна потребам модернізації національної літературно-естетичної свідомості ХХ ст. у відповідь на радянську політику колоніальної провінціалізації української літератури. Український письменник, що стояв на сторожі інтересів своєї Батьківщини, самовіддано творив, намагаючись естетизувати й модернізувати національний ідеал у контексті європейської культурної традиції. Як зазначав У. Самчук, “великий патріотизм є той патріотизм, що висловлюється великим мистецтвом” [7, 45].

М. Драгоманов одним із перших визнав безпосередню належність України до європейської цивілізації, констатує культурну та релігійну єдність України з Європою в історіософському аспекті: “Українське письменство доти не стане на міцні свої ноги, доки українські письменники не будуть діставати всесвітні образовані думки й почуття просто з Західної Європи, а не через Петербург і Москву, через російське письменство...” [2, 479]. Становлення української нації у ХХ ст. передбачало формування нової національної ідентичності, орієнтованої на усвідомлення свого культурного місцезнаходження. За визначенням Г. Костюка, саме потужний духовний струмінь, сила якого спостерігається в національній ідентичності, створює той механізм, що виступає об'єднуювальною ланкою літературних процесів Заходу та Сходу [6; 82].

На формування світогляду Ю. Косача вплинули історико-літературні події періоду “Розстріляного відродження” 1920 – 1930-х років. Програмні памфлети “Камо грядеши?”, “Апологети писаризму”, “Україна чи Малоросія?” М. Хвильового – найяскравішого ідеолога національного відродження – окреслили суспільно-політичні та культурні шляхи розвитку української нації, що боролася, бореться й боротиметься за утвердження себе в правах, бо “коли психологічний чинник діє в громадському житті, а жива людина ідентична цьому фактору, то, очевидно, історію роблять не тільки економіка, але й живі люди” [12, 466]. Виразник української національної правди закликав до подолання “слов'янофільської теорії самобутності” в межах “загальноросійської єдності”. Ідеологічні погляди письменника у вимірі еміграційного культурно-світоглядного простору сприяли усвідомленню українським етносом своєї історичної ідентичності на шляху до подолання універсалістських претензій загальноросійської доктрини. Європейська орієнтація та боротьба із провінціалізмом сприяли виокремленню М. Хвильовим типу елітарної особистості творця, необмежений творчий пошук якого протиставлений

невігластву масової людини. Гасла українського письменника “Європа чи просвіта?”, “Геть від Москви!” створювали візійний символ “психологічної Європи”, про яку він мріяв та на яку закликав орієнтуватися у своїх памфлетах: “Європа – це певний тип культурного фактора в історичному процесі, певний революційний метод” [12, 472]. М. Хвильовий, чиє ім’я пов’язують з українським літературним відродженням, уособлював символ відваги, честі та патріотизму в контексті історично зумовленої національно-культурної рефлексії.

Для Ю. Косача, що мав проникливу інтуїцію, головним завданням було за допомогою художнього слова формувати український народ як модерну націю. Включення ним ідеї “варти нації” в контекст загального національного відродження країни стало своєрідним закликком могутніх повстань із життєстверджуючими гаслами нової віри, нової правди – як передумови створення української нової цивілізації [4, 11–14]. Сувора й немилосердна правда життя, яка водночас несе розчарування, слугувала для письменника своєрідним дзеркалом для відображення глибоких переживань, просякнутих болісним почуттям розлуки з рідним краєм, своєю домівкою, які дедалі частіше поставали перед ним як спогад дитячих та юнацьких років. Кровний зв’язок зі своїм родинним гніздом і рідною Україною постає для нього як непохитний моральний норматив для наслідування минулого, що повсякчас присутнє в авторській свідомості як успадковані предківські завоювання, що згори задаються нащадкові. Доля роду Драгоманових – Косачів у контексті ментально-ціннісної парадигми втілилася в уже згаданому високопатріотичному романі “Сузір’я Лебедя”, що цілком органічно увійшов у європейський дискурс автобіографічної прози, підґрунтям якої водночас постали питома українські джерела.

Постать Ю. Косача із плином часу не відходить у минуле, а навпаки – ще більше виростає й набуває сучасного звучання. Перманентна єдність часів і поколінь крізь виміри внутрішнього світу українського письменника уособлювали вітальну силу, що окреслювала нерозривність екзистенційного тривання шляхетського роду в самоусвідомленні його представників. Як і кожен українець в еміграції (та й на материку), письменник у своєму творі найперше замислюється над тим, чому така велика й талановита нація, як українці, не сформувалася у вільну, самостійну державу, не стала повноправним господарем на своїй землі, а перетворилася в колонію СРСР [16, 67].

Родинна історія Ю. Косача слугувала ілюстрацією долі творчої інтелігенції в умовах тоталітаризму та вигнань ХХ ст. Воля України, людська гідність, захист національних цінностей із дивовижною послідовністю та злободенністю співвідносились з інтенціями самого автора (“Рід Рославців – це гордощі цієї землі, української землі. Скільки разів я знаходив в архівах шляхетне ім’я Рославців, що завжди першими ставали на захист вітчизни, за її честь” [5, 29]), що цілком правдиво змальював побут і колорит епохи, в яку жили його пращури (Федір Іванович Забрідний-Рославець, Данило Рославець, Петро Рославець, Яким Петрович Рославець, Олександр Федорович Рославець та ін.) [5, 30]. Ці спогади, переживання визначили тему пошуку національно-культурної ідентичності в сучасному світі, зокрема у своєрідному еміграційному просторі, в якому провів більшу частину свого життя Ю. Косач.

У короткій передмові до видання роману автор зазначав, що його твір – це лише поетичне “видіння автора”, а тому не варто шукати збігу автентики художніх образів із реаліями життя. І тільки деякі епізодичні персонажі схожі з реальними людьми. І на підтвердження цієї думки існують дві головні підвалини. Перша – це елегантна, напоєна кров’ю серця присвята: “Пам’яті моїх Дорогих і Незабутніх Батьків – Миколи Петровича Косача й Наталії Григорівни

Косач з козацького роду Дробишів”. Друга – пряме свідчення автора про те, що твір є “фрагментом родинної саги одного українського козацько-шляхетського роду”. Якщо за жанровою структурою роман “Сузір’я Лебеда” можемо віднести до жанру саги, то за філософією – до екзистенційної прози. Уже сам жанр саги окреслює атмосферу подій у творі, що відбуваються напередодні Першої світової війни. Сказання з елементами героїчного епосу свій розквіт переживають у добу Середньовіччя, проте актуалізуються наприкінці XIX – на початку XX ст. в європейській літературі, про що свідчать загальновідомі твори: “Ругон – Маккари. Природна та соціальна історія однієї родини в епоху Другої імперії” Е. Золя, “Хроніки сім’ї Паск’є” Ж. Дюамеля, “Сага про Форсайтів” Д. Голсуорсі, романи “Будденброки” Т. Манна, “Родина Тібо” Р. М. дю Гара та ін. Ю. Косач, порушуючи, як і його попередники, проблему збереження роду як первинно-сакрального чинника національної культури [13, 87], звернувся саме до первинних характеристик жанру саги – епічного опису життя видатного козацького роду Рославців, що, прийшовши з Чорногорії, розрісся й пустив коріння в багатьох регіонах – від Чернігівщини аж майже до Причорномор’я.

Без минулого немає майбутнього – цей афоризм спадає на думку, коли, збагнувши духовні цінності української культури, виокремлюємо мотиви, символічні образи та різноманітні художні засоби зображення, які не втрачають актуальності й донині та найповніше розкривають ідейно-естетичний задум роману “Сузір’я Лебеда”. Домінантним концептом роману є Жінка-Матір, на яку покладено велику місію продовження людського роду. Образ Ольги Антонівни, Оленькової матері, поданий синкретично – як єдність її розуму, почуттів, вдачі та нескореної волі, що створюють потужний емоційний заряд для добробуту й життєздатності родини, надаючи можливість відчутти пульсацію самого життя у всій його повноті.

У передмові до роману “Сузір’я Лебеда” Ю. Косач зазначив, що репрезентував “той ідейно наснажений патріотичний прошарок українського суспільства минулої доби, який внаслідок своїх власних протиріч не зміг встоятись далеко могутнішим і перспективнішим силам історії” [5, 2]. Такий авторський коментар свідчить про те, що він не пасивно спостерігає за життєвими перипетіями родини Рославців, а має виразну особисту позицію як учасник зображуваних подій, як суддя старого світу, як борець за нове життя. Автор, прагнучи відобразити динамічну панораму часу “зажертої жаги до володіння”, “рабського бунту”, “сваволі владарів”, створив образ нової людини, яка буде “хижою”, “безоглядною”, “аморальною” у своєму намаганні змінити світ. Пророкування Василя Михайловича щодо нової філософії, нової моралі та закону слугували Оленькові своєрідним закликком не плисти за течією, залишатися вірним своїм принципам та не йти за вигодами пристосування: “Пам’ятай, що, зрікаючись всього того, що може дати тобі славу, владу, снагу до творчості, ти не будеш щасливим, але зате зможеш бути могутнім. Бо що, скажи, не є перемогою як не могутність?” [5, 93]. Цей шлях він уявляв тернистим для правдивого творця доби лихоліття.

Для актуалізації теми переоцінки моральних постулатів, загибелі старого світу, який мав запропонувати промовисту паралель між подіями роману та літературною традицією вікторіанської доби, першочерговим завданням письменника було відтворення емоційного тла лабіринту життя шляхетського роду Рославців, який занепадав. Інтертекстуальність роману передусім виявляється у формі безпосереднього цитування, переосмислення діалогів персонажів, моделі їхньої поведінки, що притаманна вікторіанській культурі [11, 112]. Письменник показує, як герої твору через самопізнання повертаються до катастрофічних настроїв, де зруйнована вже сама ідея історичного, суспільного

та особистісного прогресу (“Надходять-бо часи, коли все піде шкереберть, часи апокаліпси. Я був на Заході і там виразно видно кінець благодешної, безжурної вікторіанської епохи. Все впаде в руїнах, смерч поглине все, що творило людство. Залишиться тільки гола земля. Так, тільки рідна земля, і до неї треба повернутися...” [5, 96]). Ю. Косач, ніби сміючись над трагічною сторінкою історії української культури, яскраво демонструє гірку іронію персонажів роману стосовно самих себе у вимірі та парадигмі культурних цінностей вікторіанської доби. Український письменник зумів вивернути назовні проблеми суспільства через усвідомлення людиною свого “слинявого єства в декораціях облуди”. При цьому іронія й аксіологічне переосмислення спрямовані не на класичні образні моделі, а на реалії, що спонукають до зміни ціннісної парадигми світоглядного рівня. Наявна в романі “Сузір’я Лебеда” і стильова інтертекстуальність, а саме паралелі з літературою доби романтизму. Це логічно впливає з ідіостилю письменника, що ввібрав у себе романтичні настрої та мотиви.

Властивий постмодерній стилістичній традиції контекст віддзеркалює в одному художньому просторі альянсу зі знакових українських текстів, що репрезентовані відповідними вербальними моделями: “весна красна”, “не цвіти ж, мій цвіте новий”, “серце не розбите”, “в яру, між скелями, похмурий Гонти син”. У романі “Сузір’я Лебеда” герої послуговуються уривками з “Кобзаря” Тараса Шевченка – “натхненного поета, який тільки що зривався до орлиного лету” [5, 83]. Це відчуття первинності класичної літератури актуалізувало в молодого студента Олелька найповніше та найглибше пізнання духовно-художнього світу свого “давнього знайомого і вчителя” Тараса Григоровича. Звертаючись до поеми “Варнак” (1848), ґрунтованої на розбійницькій тематиці, Олелько підходив до неї в дусі свого часу. Причина звернення до християнського мотиву – розкаяння скривдженого героя, який хотів помститися і за себе, і за людей, що дало можливість Олелькові простежити долю окремої людини як своєї моделі долі людства з його провинами, помилками, невдачами та досягненнями на шляху до пошуку Бога, загубленого в холодному морозі зовнішнього світу.

Із відчуттям глибокої перспективи зміни епох та світоглядів Ю. Косач змальовує небароковий образ собору (“А праворуч, серед дубів і кленів, білою масивною брилою вrostав у небо сімома банями собор” [5, 98]) як символ своєї доби, символ розтерзаної України. Очевидно, автор поставив перед собою завдання – показати на прикладі Рославців, які трагічні, протиприродні зміни відбулися. Рід знівелювався, змалів і втратив важливе колись значення в суспільно-політичному житті. Саме про карколомні перетворення, фатальні помилки й невдачі цього роду, що призвели до втрати його колишньої величчч й могутності, і йдеться в романі. Досліджуючи цю вкрай актуальну тему, письменник прагнув хоча б художньо-пунктирно простежити, як увесь великий, сповнений надій рід Рославців, а з ним і вся українська спільнота дійшли до ганебного поневолення.

У романі “Сузір’я Лебеда” письменник висвітлив події, що відбуваються впродовж кількох місяців, за допомогою конструювання певного психічного стану Олелька Рославича, через свідомість якого читач сприймає події. Неординарна особистість та загадкова зовнішність юнака привертає увагу, не залишає нікого байдужим, а навпаки – родичі підсвідомо вважають його за свого сповідника, відчуваючи наслідки історичних змін тогочасної доби та усвідомлюючи свою приреченість.

Символом тієї нової сили, що розкриває трагізм існування роду Рославців та всієї української спільноти, постає – зовнішньо – волоцюга Тріадо, про якого ходять легенди як про “сина Гонти” (“Він ішов запилений, босий, в

скуфейці, з книжкою, прив'язаною чомусь мотузком до шиї, з герлигою: не то Григорій Сковорода, не то святий Серафим...” [5, 163]). Його роздуми про світ, що зітканий із барокових контрастів (добра і зла, сонця і темряви віри і гріховності, страху і непохитної волі, глупоти і життєвої мудрості), нагадують вчення Г. Сковороди [7, 45]. Для поглиблення ідей Тріадо як основ моральності в суспільстві Ю. Косач наводить філософське твердження “Cogito ergo sum” (“Думаю, отже існую”) Р. Декарта, акцентуючи на самопізнанні, що є основою пізнання світу. Монологи героя про зміст боротьби (“Світ є одним великим сажем, який треба зруйнувати дотла. Це й ота велика й конечна зміна, задля якої ми прийшли у цей світ” [5, 163]) розкривають його багате духовне життя, схоже “на спалюваного жагою” святого Єроніма. Усвідомлюючи причини небезпеки для роду Рославців і для всієї місцевої шляхти в майбутньому, Тріадо – як передвісник зловісного прийдешнього – закликав визволитися від облудної моралі пропащого, приреченого світу “слабодухів, розкаяних дворянчиків, янгольських декадентів” заради моралі нових динамічних сил, нового творчого світу. Але саме в боротьбі, за символічним висловом дядька Сашка, людина спроможна загартувати душу у своєму прагненні до іншого життя (“Ні, панове, годі, пора схаменутись. Я сам схаменувся! Я прозрів за одну ніч, коли бачив оте полум'я, що є тільки видимим знаком анархії. Я хочу великої України, я хочу Третього Риму...” [5, 206]).

Досліджуючи історію православної церкви, письменник ознайомився з інтерпретацією ідеологеми “Москва – Третій Рим”, сформульованою старцем псковського Єлеазарського монастиря Філофеєм у посланні до московського царя Василія III. Головна мета послання – це заклик ченця до праведного життя, бо Царство Московське, на думку Філофея, одне залишилося християнським, на відміну від попередніх, що припинили своє існування саме за гріхи, аморальну поведінку та зраду вірі. У другій половині XV ст. після падіння Константинополя Московія плекала ідею духовної першості у православному світі та претендувала на роль спадкоємниці Візантійської імперії [13, 76]. На противагу теорії “Москва – Третій Рим” постала ідея про Київ як “Другий Єрусалим” та “Богохранимий град”. Таку самоідентифікацію Києва висвітлено у пророчих словах князя Олега (“Хай буде се мати городам руським”) на сторінках літопису “Повість минулих літ” за 882 р. Його потужний ідеологічний вислів є алюзією на Небесний Єрусалим, який у давньоєврейській мові означав власну назву жіночого роду. Відомий парафраз “мати міст” старокиївського книжника із грецької “Хроніки” Георгія Амартола співвідноситься з апокрифічним пророцтвом та ототожнюється з біблійною метафорою в середньовічній літературі: “Єрусалим – город всім городам мати” (“Голубина книга”), “Перший град всім градам мати славний град Єрусалим” (“Повість про Волота Волотовича”).

У середньовічній суспільно-релігійній уяві Єрусалим сприймався як сакральний центр християнства, святе Царство Христа. Виняткова роль та значущість Києва як духовної столиці русичів належала старокиївським просвітителям (Петро Могила, Мелетій Смотрицький, Лаврентій Зизаній, Єлисей Плетенецький та ін.), які планомірно розвивали ідею входження своєї новохрещеної держави – “землі обітованої” східнослов'янських народів – до священного християнського макростору, окреслюючи онтологічну подібність між Києвом та Єрусалимом як сакральними центрами. Отже, Київ в уявленні вірян набував загальнослов'янського значення в контексті богообраності східних слов'ян, що посилювалось архітектурними ремінісценціями на візантійські святині, прототипами яких були єрусалимські святині, – храм Софії Премудрості Божої (Старозавітний Храм Іудейський в Єрусалимі),

Золоті Ворота (єрусалимські Золоті ворота, через які в'їхав Ісус Христос до міста).

Київ як символ “Богохранимого града” постав у самодостатній ролі “Другого Єрусалима”, що випромінював святість для всієї Руської землі, давав надію, непохитну віру в духовний порятунок православних. Ю. Косач доклав чимало зусиль для збереження пам'яті про княжі часи Київської Русі й, зокрема, піднесення культу “батька українського письменства” Данила Заточника, що зумів пробудити українське національно-державницьке почуття нації за допомогою художнього слова – особливого світу високої патетики (гідності, краси та мудрості). Готовність берегти й захищати здобуті духовні надбання ототожнено з образом Прометея – символу активізації історичної пам'яті сучасників і формування їхньої національної самосвідомості в романі “Сузір'я Лебеда” Ю. Косача, чий творчий потужний струмінь полягав у життєвій активності та вибуховій енергії волюнтаризму. “Ім'я Прометея, – стверджував П. Филипович, – стало для просвічених людей іменем усього поступового: сміливої думки, доброго серця, твердості духу та безстрашності. А ім'я Зевса стало ознакою всього, що держало і держить людей у неволі...” [9, 114].

Шлях здобуття свободи знаходить своє відображення в потрактуванні визначного героя минувшини, одного “з забутих борців за предківську віру” – переяславського сотника Данила Рославця – в контексті незламного прометеївського духу. В образах українського козака Данила Рославця та його соратників у романі “Сузір'я Лебеда” втілено риси, притаманні українським борцям за волю (“Козаки всі такі, як Гонта: брови чорнючі, чуб в'ється, на устах скептичний усміх” [5, 144]), що уособлюють ніцшеанський ідеал надлюдини “з крицевою спрямованістю, з переконанням в своїй місії, з вольовою вдачею <...>, що гребують юрбою і небезпеками <...> і довершують те, чого ніхто не зміг перед тим...” [5, 146].

Козакоцентрична історична свідомість була властива письменникові, що художньо втілив в образі Лари, тітки Опелька, відчуття нерозривного взаємозв'язку поколінь та незнищенність духовної енергії далеких войовничих предків – скіфів – як уособлення променя сили й могутності. На прикладі мужності та героїзму кочових племен скіфів на землях Великого євразійського степу (VII – III до н. е.) український письменник показав, що треба повести мову про наболілі національні проблеми, усю гіркоту недоступності щастя в майбутньому (“Майбутнє – це тільки квадратики і ромби краєвиду і слабенька лінія, що окреслює контури” [5, 29]) та про шлях для здобуття тієї мужності людини (“Скинути зі скелі в провалля все це квиліюче, естетизуюче, гугнявіюче товариство обезчещення людини...” [5, 29]).

Роман “Сузір'я Лебеда” як “фрагмент родинної саги” відтворив сконструйовану Ю. Косачем модель життя українського козацько-шляхетського роду Рославців. Що призвело до втрати його колишнього авторитету в суспільно-політичному житті? Усебічна освіченість чи фатальні помилки й невдачі? Перед читачем постала варіація на одну з тем – людина і час, особистість та історія. Відсутність мети (“Для мене не важить мета... важлива сама дія, романтика боротьби...” [5, 187]) та внутрішня роздвоєність (“Ми, тобто наші прадіди, робили те, що уміли. Може, це й було потрібно на той час – кріпачина, служба королям, царям, той благословенний консерватизм, мочимордство, все це свинство шляхецького віку... Це діалектично правильно. Іноді нова форма мусить визрівати так, що старі форми огортають її, як скаралупа, хоч би й мертва й зайва...” [5, 244]), що не дали можливості “зложеним зі щиросердних романтиків” Рославцям бути на рівні своїх переконань, склали основу їхнього духовного конфлікту.

Потужним струменем пронизує роман “Сузір’я Лебеда” філософія Г. Сковороди про самопізнання, що допомагає пізнати свою душу зсередини, ідентифікувати “себе” й “іншого”. Митець виразно показує ставлення голови родини, Василя Михайловича Рославця, “інтелігентського вітряка”, до свого “вічно лінивого, дурнуватого народу”: “Ідіть, несіть йому перш за все світло освіти, навчайте його основних норм людського і людяного життя, вишукайте в ньому духовні скарби... Заняття достойно дворянчиків, що каються в давніх гріхах, або наших повітових просвітян, що рюмсають над славним минулим...” [5, 117]. Висловом Василя Рославця письменник наче пояснював відірваність інтелігенції від народу, що було однією із причин втрати національно-культурної ідентичності у процесі розбудови української державності. Ураховуючи історіософську концепцію самоцінності нації, для Ю. Косача було неприйнятним судити про свій народ за якимись апіорними підходами, де не враховано власної природи. Втрата національної ідентичності, що постала загрозою для існування національного духу й нації, окреслила загибель роду Рославців на кшталт тих, які на “Титаніку”: “Завтра з усього всеєвропейського празнику буде попелище... Бенкетам кінець – вже світає, над світом багряна, кармазинова заграва, осяяні зали пустошіють – ви пам’ятаєте, як було на “Титаніку”. Залишаються тільки останні гравці, що прирікають самі себе на загибель, але хочуть дограти останню карту...” [5, 120].

Таке ж приречене сприйняття об’єктивної реальності як незаперечної даності перегукувалося з Маланюковою критикою еллінської пасивності – руйнівного чинника, через який Україна (Степова Еллада) стала здобиччю войовничих сусідів, на відміну від німецького філософа XVIII ст. Йоганна Гердера, який називав Україну новою Елладою і пророкував їй – на підставі родючої землі, лагідної вдачі та музичного хисту її народу – велике майбутнє. Однак Рославці не бачать цього майбутнього (“Здавалось: тверезе, визволене з приреченості минулого. Не було тієї жаги, тих поривань” [5, 21]) і стали трагедією розпаду панської України, а з нею – і давнього козацького роду, не спроможного на рішучі дії та боротьбу заради усвідомлення власної духовності, власної традиції як запоруки її збереження, відтворення й подальшої перспективи формування майбутньої нації (“Кебетний, залізний рід, а от таланту немає. Замолоду великі сподівання, повно аспірацій, а дійдуть Рославці до зрілих літ – марнуються, неначе якийсь біс вступає в них, нівечить всі задуми” [5, 22]). Наприкінці роману з’являється образ лебеда – могутнього гордого птаха, що плавав у чорній воді, народжуючи у свідомості символ минулості всього сущого. Але хто залишиться серед тієї п’яни на руйнівних просторах пустелі? В епілозі до твору автор змальовує неймовірну картину зоряного неба з функціонуванням одного й того ж символу лебеда, що є художньою моделлю внутрішнього світу Олелька Рославця, світу, який створив письменник і який став віддзеркаленням його підсвідомого через міфологічні сполучення, мотиви та образи. Ю. Косач модифікував ідею духовного переродження нації через образ молоденького студента, який мав не тільки пройти сам свій шлях, а й спокутувати гріхи своїх предків, відкриваючи “світючим полум’ям” новий світ у різнобарвних кольорах.

Письменник, розкриваючи духовні й моральні цінності епохи пращурів Олелька Рославця, з великою художньою силою змушує замислитись над екзистенційною проблемою роду Рославців, що не вистояв у важких випробуваннях часу, а загинув, залишивши після себе лише символ їхньої шляхетності – герб Лебеда – як болісне відлуння чогось рідного, проте безповоротно втраченого.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дорошенко Д.* Нарис історії України. – Львів: Світ, 1991. – 570 с.
2. *Драгоманов М.* Вибране. – Київ: Либідь, 1991. – 688 с.
3. *Зеров М.* Три пори українського романтизму // *Зеров М.* Твори: У 2 т. – Т. 2 – Київ: Наук. думка, 1990. – С. 74–77.
4. *Косач Ю.* На варті нації / Відп. ред. і упор. Р. Радишевський. – Київ: Талком, 2017. – 464 с.
5. *Косач Ю.* Сузір'я лебедя. – Нью-Йорк: Вид-во М. Коця, 1983. – 276 с.
6. *Костюк Г.* Юрій Косач: Талант і химери // *Кур'єр Кривбасу.* – 2002. – № 149. – С. 81–111.
7. *Самчук У.* Велика література // МУР. – 1946. – Кн. 1. – С. 131–134.
8. *Томсон Е.* Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. – Київ: Основи, 2008. – 368 с.
9. *Филипович П.* Літературно-критичні статті. – Київ: Наук. думка, 1991. – 270 с.
10. *Хвильовий М.* Камо грядеши // *Хвильовий М.* Твори: У 5 т. – Т. IV. – Нью-Йорк; Балтімор; Торонто: Укр. вид-во “Смолоскип” ім. В. Симоненка, 1983. – С. 67–137.
11. *Хвильовий М.* Твори: У 2 т. – Т. 2. – Київ: Дніпро, 1990. – 925 с.
12. *Fitzgerald K.* The Face of the Nation: Immigration, the State, and the National Identity. – Stanford: Stanford University Press, 1996. – 280 p.
13. *Hansen L.* European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States. – Routledge: Ole Wæver Routledge, 2001. – 432 p.
14. *Pedersen T.* When Culture Becomes Politics: European Identity in Perspective. – Aarhus: Aarhus University Press, 2008. – 160 p.
15. *Smith A.* National Identity. – Nevada: University of Nevada Press, 1991. – 192 p.

Отримано 27 лютого 2018 р.

м. Київ

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал “Слово і Час” висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, культурного життя. Виходячи із принципів об'єктивності і плюралізму, редакція не вважає за обов'язкове поділяти всі погляди й положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінні вимоги до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, – достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; примітки розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати на електронному носії як текстовий файл без переносів у словах у редакторі Microsoft Word (шрифт Times New Roman, 14-й кегль, міжрядковий інтервал 1,5); можна надсилати електронною поштою: slovoichas@ukr.net.

Список використаної літератури в алфавітному порядку подається в кінці статті із зазначенням видавництва, року видання й загальної кількості сторінок; посилання розміщуються в тексті у квадратних дужках: [номер видання у списку, стор.]

До статті обов'язково додається ім'я і прізвище автора, анотація із ключовими словами українською, російською (600–800 знаків) та англійською (1800 знаків) мовами, а також шифр УДК.

Докладніше про оформлення матеріалів – на сайті:

sich.inlan.gov.ua/vymohy.html